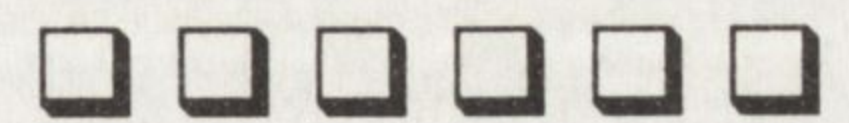

RECENZJE

**Kowarik I. 2003 – Biologische Invasionen:
Neophyten und Neozoen in Mitteleuropa –
Verlag Eugen Ulmer GmbH & Co, Stuttgart, ss. 380.
[ISBN 3-8001-3924-3]**

Igo Kowarik, profesor Instytutu Ekologii Uniwersytetu Technicznego w Berlinie, uczeń i następca profesora Herberta Sukoppa, jest autorem licznych artykułów i monografii, na czele z dziełem teoretyczno-metodycznym poświęconym oddziaływaniu człowieka na florę i roślinność (Kowarik 1988). Jest też założycielem i współredaktorem nowego periodyku *Neobiota*, którego pierwszy tom ukazał się w Berlinie w ubiegłym roku (Kowarik i Starfinger 2002).

Nowo założony periodyk nie jest pomyślany jako konkurencyjne wydawnictwo w stosunku do wcześniej powstałego wydawnictwa „*Biological Invasion*”; ale odpowiada potrzebom i aspiracjom niemieckiej nauki, głównie botaniki i ekologii, w których badania nad zachowaniem się roślinności pod działaniem człowieka mają bardzo dawne tradycje, są ciągle żywe i wyprzedziły o kilka dziesięcioleci podobne studia anglosaskie. Oto przykład: badania flor synantropijnych we wszystkich krajach po dziś dzień korzystają z koncepcji i podstaw klasyfikacyjnych sięgających początku XX wieku, a wywodzących się od niemieckiego botanika Thellunga (publikacje z lat 1905, 1912). Wysoką pozycję botaniki niemieckiej w dziedzinie badań nad florą synantropijną i procesem synantropizacji oraz rolą miasta jako areny, na której zachodzi ważna część tego procesu, ugruntował Herbert Sukopp, jego uczniowie i współpracownicy, w tym autor omawianej książki. Wspominając tych badaczy należy z przyjemnością odnotować, że jak rzadko którzy autorzy zagraniczni, zawsze uwzględniali w swoich dziełach oryginalny wkład botaników polskich (m. in. Jana Kornasia, Barbary Sudnik-Wójcikowskiej, Bogdana Jackowiaka i piszącego te słowa).

Oceniając dorobek botaniki niemieckiej w omawianej dziedzinie, można bez przesady powiedzieć, że jest on co najmniej porównywalny pod względem teoretycznym i faktograficznym z dorobkiem nauki anglosaskiej, uwzględniając w tym pionierską książkę Eltona (1958, wyd. polskie 1967 pt. „*Ekologia inwazji zwierząt i roślin*”) i dorobek wieloletniego programu międzynarodowego SCOPE, wydany pod redakcją Drake’a i in. (1989) i di Castri i in. (1990).

Książka Kowarika „*Biologische Invasionen: Neophyten und Neozoen in Mitteleuropa*” jest niewątpliwie udaną próbą syntezy problemowej i regionalnej ujętej z perspektywy środkowoeuropejskiej. W swoich zrębach nawiązuje do znanej książki Eltona, wykorzystuje jednak nowe koncepcje i bogaty materiał faktograficzny zgromadzony w ciągu ostatniego półwiecza w Niemczech i w krajach ościennych. Korzysta także z dorobku nowej serii sympozjów międzynarodowych i krajowych, niemieckich, także wcześniejszych polskich.

Podobnie jak książka Eltona zajmuje się całą różnorodnością inwazji i jej uczestnikami. Odpowiednio do zainteresowań autora opisuje głównie zjawiska i przykłady ze świata roślin, w tym także: reakcje miejscowych zbiorowisk roślinnych, a niekiedy również zwierząt na masowe i gwałtowne wystąpienia obcych gatunków roślin. Rośliny te figurują w książce pod nazwą neofitów, czyli gatunków roślin, które począwszy od czasów nowożytnych (umownie od 1492 – roku odkrycia Ameryki) rozprzestrzeniają się poza swój pierwotny zasięg, głównie za sprawą człowieka, kolonizują nowe obszary, wkraczają do zastanych zbiorowisk, biorą udział w tworzeniu nowych zbiorowisk.

W Polsce za Kornasiem stosuje się dla tej grupy roślin nazwę *kenofity*, przeciwstawiając im *archeofity*, czyli grupę najstarszych gatunków zachowujących się podobnie za sprawą człowieka, ale towarzyszących mu od zarania jego działalności (np. uprawie roli, osadnictwu wczesnodziejowemu). Odpowiednikami neofitów w świecie roślin są neozoony lub neozoeny, określone często łącznie neobiotami. Pojęcie neobiotów obejmuje także grzyby i mikroorganizmy rozprzestrzeniające się poza pierwotny zasięg geograficzny. Inwazyjnym gatunkom grzybów (neomycety) i zwierząt (neozoony) poświęca się w książce Kowarika dwa odrębne rozdziały, z których ostatni (rozdział 9) został opracowany specjalnie przez zoologa, Petera Boye’a i obejmuje 20 stron w książce liczącej 380 stron.

Książka Kowarika obejmuje zatem głównie prezentację inwazji roślin, nie stroniąc jednak od licznych przykładów ze świata zwierzęcego i demonstracji różnych interakcji i skutków zachodzących w zoocenozach, biocenozach, krajobrazie i środowisku.

W rozdziale pierwszym dokonuje się przeglądu pojęć, zwracając uwagę na to, od jak dawna zmiany te zachodzą w świecie żywym, podnosi się kwestię indygenatu, czyli rodzimości bądź obcości gatunków w regionalnej florze i faunie. Mowa jest też o podobieństwach i analogiach w zachowaniu się roślin i zwierząt wobec zmian w środowisku i zróżnicowania przestrzeni geograficznej. W dalszej części książki inwazje biologiczne omawia się z perspektywy globalnej, jako rezultat wzmagającej się i różnicującej działalności człowieka w czasie i przestrzeni. Przedstawione są skutki intencjonalnej działalności człowieka (np. uprawy roślin i hodowli zwierząt poza ich zasięgami), a także niezamierzone skutki uboczne (zawleczenie, ucieczka, zdziczenie, powstawanie mieszańców z gatunkami miejscowymi, itd.).

W rozdziale 6 na ponad 120 stronach omawia się przebieg inwazji dużej liczby gatunków w opanowanych przez nie środowiskach (np. na obszarach zurbanizowanych, w ogrodach, parkach, osiedlach miejskich, winnicach, uprawach polnych, na

nieużytkach, w zadrzewieniach, w dolinach rzek, obszarach zdegradowanych działalnością górniczą i przemysłową).

Po rozdziałach poświęconych interakcji: obce gatunki roślin–zwierzęta oraz omawiających inwazje grzybów i zwierząt, dokonano próby syntezy. Zwrócono tu uwagę na takie zjawiska, jak: rola biologicznych właściwości gatunków inwazyjnych, związek z ogólną różnorodnością biologiczną, regionalny charakter przebiegu i natężenia inwazji, skutki długotrwałej uprawy i hodowli, itp. Kwestie ograniczenia inwazji i walki z rozpowszechniającymi się gatunkami obcymi zajmują mniej miejsca w tej książce niż w zbiorach artykułów i referatów na ten sam temat publikowanych po ostatnich kilku międzynarodowych sympozjach. Odpowiednie przykłady znaleźć można jednak w różnych rozdziałach książki Kowarika

O wartości książki Kowarika decyduje nie tylko bogactwo przykładów z podanymi źródłami, aktualność problematyki, rzetelność informacji, ale także naukowy styl narracji, wolny od emocji. Widoczna jest konsekwencja w prezentacji procesu inwazji i celowo wybranych, zwykle bardzo reprezentatywnych i często dotąd nieznanymi przykładów.

Doskonale opracowane mapy, ryciny, schematy i tabele ułatwiają lekturę książki. Za mało jest jednak w książce ujęć syntetycznych, w tym modeli i schematów. Chociaż z zamierzenia książka poświęcona jest procesowi inwazji biologicznych w środkowej Europie, traktować ją wypada jak książkę problemową. Na jej łamach dorobek botaników i zoologów środkowoeuropejskich współwystępuje z dorobkiem badaczy z innych części świata (1270 cytowanych pozycji literatury!).

Książka ta też pośrednio podpowiada, jak wiele pozostaje do zrobienia w regionalnych studiach nad inwazją i zachowaniem się gatunków inwazyjnych.

Książka Kowarika ukazała się w pięknej szacie zewnętrznej i trwałej oprawie w zasłużonym wydawnictwie ULMER w Stuttgarcie, niemal równocześnie z czterema tomami nowej serii „*Ökosysteme Mitteleuropas aus geobotanischer Sicht*” („*Ekosystemy Europy Środkowej z geobotanicznego punktu widzenia*”). Seria ta obejmuje dotąd monografie: roślinności łąk uprawnych, torfowisk, wód słodkich i osiedli. Chociaż formalnie książka Kowarika do tej serii nie należy, to jednak świetnie ją uzupełnia, pozwalając np. zrozumieć fenomen powtarzalnej struktury i kompozycji gatunkowej nie tylko zbiorowisk ruderalnych w osiedlach ludzkich, ale i zbiorowisk łąkowych.

Jeśli w najbliższych latach polscy badacze nie podejmą efektywnej próby uzupełnienia i syntezy naszych badań nad gatunkami inwazyjnymi, niezbędne będzie przetłumaczenie książki Kowarika z języka niemieckiego na język polski. Taka ewentualna edycja ujawni wszystkie niepokojące strony naszej rozproszonej działalności naukowej i edytorskiej. Tymczasem lekturę książki Kowarika polecam wszystkim, których interesują dawne i współczesne zmiany w szacie roślinnej, florze, faunie i krajobrazie.

Di Castri F. D., Hansen A. J., Debussche M. (red.) 1990 – Biological invasion in Europe and the Mediterranean Basin – Kluwer Academic Publications, Dordrecht.

Drake J. A., Mooney H. J., di Castri F., Groves R. H., Kruger F. J., Rejmanek M., Williamson M. (red.) 1989 – Biological invasions: a global perspective – J. Wiley, Chichester.

Kowarik I. 1988 – Zum menschlichen Einfluß auf Flora und Vegetation. Theoretische Konzepte und ein Quantifizierungsansatz am Beispiel von Berlin (West) – Landschaftsentwicklung und Umweltforschung, 56: 1–280.

Kowarik I., Starfinger U. (red.) 2002 – Biologische Invasionen: Herausforderung zum Handeln? – Neobiota, 1: 1–377.

Janusz Bogdan Faliński